

ЗАХИСТ ПРАВ ЧИСЛЕННИХ ГРУП ОСІБ ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

Прагнення України увійти повноправним членом до Європейського Союзу (надалі – ЄС) зобов'язує суворо дотримуватись загальноновизнаних принципів і норм міжнародного права та міжнародних стандартів у галузі прав і свобод людини та спонукає до розробки ефективно діючого механізму їх реалізації і захисту. Завдання адаптації законодавства України до законодавства ЄС як пріоритетної складової процесу інтеграції України до Європейського Союзу актуалізувало дослідження законодавства ЄС у сфері судового захисту прав та інтересів людини і громадянина, зокрема, у сфері захисту прав споживачів (розділи I, V Загальнодержавної програми адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу, затвердженої Законом України від 18 березня 2004 року №1629-IV) [1]. Особливу увагу при цьому привертають нові для національного правового простору, але відомі законодавству ЄС інститути судового захисту, і зокрема, позови про захист численних груп осіб (групові позови).

Рівень наукових розробок в Україні за даною тематикою є недостатнім, відомих нам фундаментальних досліджень у цьому напрямку не проводилося. Маємо зазначити, що проблеми, пов'язані з захистом прав та інтересів численного кола осіб, в тій чи іншій мірі досліджувалися в роботах російських вчених-процесуалістів К.В. Пучинського, Н.С. Батаєвої, Г.О. Аболоніна, В.В. Яркова, П.П. Колесова, М.Д. Лукашової, Г.Л. Осокіної, але особливості судового захисту численних груп споживачів за законодавством Європейського Союзу ними детально не розглядалися [2, с.58–64; 3; 4; 5; 6; 7; 8]. Деякі проблеми подання представницьких позовів в державах ЄС висвітлювались в публікаціях американських юристів-практиків Лаурела Харбора, Вівіана Адама, Олівера Дебоузі [9].

В зв'язку з цим становить безсумнівний інтерес звернення до аналізу законодавства Європейського Союзу та деяких країн-членів ЄС, що містить положення про групові позови і захист численних груп осіб з метою вдосконалення законодавства України щодо захисту прав і свобод людини і громадянина.

Для захисту прав і законних інтересів численних груп споживачів у країнах Європейського Союзу використовуються інститути захисту прав та інтересів великих груп осіб за допомогою асоціацій, державних органів і громадських організацій, уповноважених на пред'явлення позовів на захист публічних інтересів численних груп осіб, так званих групових (class) або представницьких (representative) позовів [9].

На сьогодні в державах-членах ЄС можливість звернення до суду з представницькими (груповими) позовами про захист колективних інтересів споживачів та припинення дій, що порушують їх права, передбачена

Директивою 98/27/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 19 травня 1998 року про судові заборони для захисту інтересів споживачів (Directive 98/27/EC of the European Parliament and of the Council on injunctions for the protection of consumers' interests) [10], а також деякими іншими актами Європейського Союзу.

Позови про судову заборону відповідно до Директиви 98/27/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 19 травня 1998 року про судові заборони для захисту інтересів споживачів (надалі – Директиви 98/27/ЄС) спрямовані на припинення будь-яких дій, які порушують охоронювані законом колективні інтереси споживачів (шляхом накладення судової заборони на здійснення таких дій). При цьому, колективні інтереси – це не проста (сумарна) сукупність інтересів осіб, яким завдано шкоду правопорушенням (п.2 Преамбули Директиви 98/27/ЄС); важливість і значення деяких колективних інтересів можна зрозуміти тільки виходячи з їх сукупної цінності для всіх членів групи і навіть суспільства.

Задоволення судом представницького позову відповідно до статті 2 Директиви 98/27/ЄС, передбачає наступні наслідки:

- припинення або заборону будь-яких дій, що вчиняються всупереч Директивам ЄС (перелік яких міститься в додатку до Директиви 98/27/ЄС) та порушують колективні інтереси споживачів;

- життя необхідних заходів, наприклад, у вигляді публікації судового рішення про судову заборону певних дій, з метою усунення наслідків правопорушення;

- у випадку відмови виконати рішення в межах наданого строку накладення штрафу на правопорушника.

Особами, уповноваженими на подання представницьких позовів про судову заборону відповідно до статті 3 Директиви 98/27/ЄС є «кваліфіковані юридичні особи», створені відповідно до законодавства держави-члена ЄС, і які мають законний інтерес у забезпеченні умов статті 1 Директиви 98/27/ЄС (припинення правопорушень, що стосуються різноманітних проблем споживачів), а саме: а) один або декілька незалежних державних органів, відповідальних за захист інтересів споживачів в державах-членах ЄС, в яких такі органи існують, та(або) б) громадські організації в державах-членах ЄС, мета діяльності яких полягає в тому, щоб захистити інтереси споживачів, згадані в статті 1 Директиви 98/27/ЄС, відповідно до критеріїв, встановлених в національному законодавстві.

Держави-члени ЄС складають переліки таких кваліфікованих органів, які публікуються в Офіційному віснику ЄС [11]. Оновлений перелік публікується кожні 6 місяців.

Є декілька важливих обмежень на право кваліфікованої юридичної особи подати представницький позов про судову заборону. По-перше, держави-члени ЄС визначають критерії кваліфікації, яким дані організації повинні відповідати.

По-друге, держави-члени можуть вимагати, щоб громадські організації консультувались з незалежними державними органами, відповідальними

за захист колективних інтересів споживачів перед поданням позову про припинення правопорушень. Держави-члени можуть встановити, що сторона, яка збирається подавати позов про судову заборону, може розпочати цю процедуру лише після того, як спробувала досягнути припинення правопорушення в процесі консультації або з відповідачем, або ж і з відповідачем і з кваліфікованим державним органом (ст. 3-а Директиви 98/27/ЄС) держави-члена, в якій подається позов про судову заборону. Якщо після спливу двох тижнів після проведення попередньої консультації правопорушення не припинено, заінтересована сторона може подати позов про судову заборону без будь-якого подальшого зволікання.

Причому, відповідно до Директиви 98/27/ЄС, самі організації не можуть вимагати відшкодування шкоди.

Держави-члени Європейського Союзу повинні вживати заходів, щоб гарантувати, що в разі правопорушення, котре здійснено в одній державі-члені ЄС, будь-який кваліфікований орган іншої країни ЄС, який захищає інтереси споживачів, може подати позов про накладення судової заборони. Включення в перелік кваліфікованих юридичних осіб, створений відповідно до статті 4 Директиви 98/27/ЄС, і буде доказом законної спроможності даної кваліфікованої юридичної особи порушити справу.

Держави-члени ЄС відповідно до Директиви 98/27/ЄС можуть закріпити в національному законодавстві правила подання представницьких позовів, які будуть розширювати умови, закріплені в Директиві. На сьогодні вже в багатьох країнах Європейського Союзу розробляються або введено в дію акти, що регулюють процедуру звернення до суду з представницьким позовом.

Португальським законом (актом) № 83/95 від 31 серпня 1995 року асоціаціям споживачів чи організаціям з захисту навколишнього природного середовища дозволяється подавати представницькі позови («народні» чи «публічні» позови) про захист публічного (суспільного) інтересу. Цей закон було прийнято відповідно до п.3 статті 52 Конституції Португалії, згідно з якою кожна особа особисто або через асоціації, які захищають інтереси, що порушуються, має право на народний (публічний) позов (*actio popularis*) у випадках й за умов, передбачених законом, включаючи право на відшкодування шкоди, завданого правопорушенням [12]. Асоціація має право на подання представницького позову за умов: 1) вона легалізована відповідно до законодавства; 2) згідно з законодавством чи відповідно до установчих документів має право на захист інтересів, які охоплюються груповим позовом; 3) не займається діяльністю, що конкурує з діяльністю відповідача.

Португальська процедура подання групових позовів не вимагає індивідуальної ідентифікації членів групи, яка буде представлена, просто вимагається зазначення географічної області чи іншої ознаки, що об'єднує дану групу осіб (тобто кількість осіб, які зазнали порушення своїх прав і мають підставу для звернення до суду встановлюється приблизно). Передбачається гнучка процедура повідомлення осіб, інтереси яких захищаються: закон вимагає обрати найкращий для конкретних обставин спосіб повідомлення

всіх заінтересованих осіб, при цьому не вимагається індивідуальне повідомлення кожної постраждалої особи. Мета повідомлення полягає в тому, щоб забезпечити членів групи правом брати участь в представницькому позові або подати індивідуальний позов. Право обрати один з двох варіантів може бути здійснено до кінця судочинства. В разі, якщо представницький позов групи задоволено, суд виносить рішення про стягнення з відповідача такої суми грошових коштів, достатньої для відшкодування шкоди всім учасникам групи. Ці кошти зберігаються у спеціальному фонді 3 роки, впродовж яких особи, які мають підставу для звернення до суду про відшкодування шкоди, завданої даним відповідачем, можуть подавати позови про відшкодування шкоди. Наприкінці трьохрічного періоду сума, що залишається повертається до Міністерства юстиції, і ці кошти використовують для підтримки майбутніх групових позовів [9].

За Шведським законом про групові позови (Swedish Act on Class Actions), який вступив в дію 1 січня 2003 року, виокремлюють три типи групових позовів:

1) приватний груповий позов (Private Class Action) (будь-яка особа (фізична чи юридична) може подати такий позов за умови, що така особа має власну вимогу і вона – член певної групи;

2) організаційний груповий позов (Organisational Class Action) можуть подати певні організації, не маючи при цьому власних вимог. Такі позови можуть бути подані організаціями споживачів і, як правило, стосовно суперечок між споживачами й виробниками товарів і послуг;

3) нарешті закон передбачує, що орган, призначений і уповноважений урядом може подавати публічний груповий позов (Public Class Action) і діяти як позивач й виступати у справі від імені певної групи осіб.

За новим Шведським законом один позивач може розпочати судовий процес від імені пасивної групи осіб, члени якої, не будучи стороною при розгляді справи в формальному розумінні, будуть пов'язані судовим рішенням. Для групового позову, який буде вирішуватись судом, питання факту повинні бути спільними чи подібними для всієї групи. Хоча поріг для того, щоб виконувати ці вимоги, є доволі низький, груповий позов не може бути розглянуто, якщо є суттєві індивідуальні розбіжності між вимогами членів певної групи.

Шведський закон про групові позови базується на так званій позиції «обирають до». Це означає, що член групи повинен обрати, чи дійсно він бажає бути включеним як член групи. Тільки особи, які подали письмову заяву до суду і таким чином «обрані до» групи, будуть допущені до слухання як пасивні члени групи.

Закон також встановлює, що груповий позов є кращою альтернативою між іншими формами процесуального об'єднання вимог. Тільки група повинна бути добре визначена й позивач має бути відповідним.

Новий закон вказує, що загальні правила розподілу судових витрат, передбачені Процесуальним кодексом Швеції (Swedish Procedural Code) стосуються й до групових позовів. Так, сторона, що програла зобов'язана

сплатити судові витрати іншої сторони. Проте, пасивні члени групи не мають, як правило, ніякого зобов'язання сплатити успішному відповідачеві судові витрати. За загальним правилом, цей обов'язок стосується лише позивача.

Будь-яке врегулювання спору позивачем від імені членів групи має бути затверджене судом. Таке затвердження не може бути дійсним, якщо умови врегулювання є дискримінаційними чи нерозсудливими.

Новелою даного закону є так звана угода ризику. Так, позивач може домовитись з його адвокатом (представником), що плата залежить від результату розгляду справи. При цьому, угода про ризик повинна бути затверджена судом [13].

Новий Цивільний процесуальний кодекс Іспанії (Spanish Civil Procedural Code), що набрав сили з січня 2001 р., також передбачає можливість подання представницьких позовів групами споживачів, яким завдано тожної шкоди і які точно відомі чи можуть легко бути встановлені, або ж групами споживачів, повну ідентифікацію членів яких виконати неможливо. В цьому разі (коли члени групи не були ідентифіковані), повідомлення осіб, на захист інтересів яких подається позов, здійснюється шляхом подання публікації в засобах масової інформації в тій місцевості, де було скоєно правопорушення і де перебувають постраждалі особи. Всі особи, які відгукнулись на публікацію у встановлений судом строк (не більше двох місяців), мають право брати участь у судовому провадженні. Якщо група осіб точно відома або може бути легко встановлена, особа-позивач повинна повідомити членів цієї групи про їх право брати участь у судовому провадженні [9].

Законодавством Франції дещо інакше регулюється порядок подання представницьких позовів. З одного боку, за відсутності спеціального законодавства, член асоціації, яка подає груповий позов, повинен зазнати персональної і точно встановленої шкоди і діяти разом з асоціацією. Крім того, регламент асоціації повинен містити зауваження, що вона має право подавати представницькі позови. До того ж, цивільні суди, як правило, не приймають позови асоціації про захист громадського інтересу, це є прерогативою Офісу Громадського Судового переслідування (Office of Public Prosecution). Проте, згідно з деякими законодавчими нормами профспілки і деякі інші професійні асоціації можуть діяти для захисту спільного інтересу, який вони представляють. З іншого боку, Французький закон уповноважив певні асоціації захищати специфічний аспект суспільного інтересу. Відповідно до цих умов, асоціації можуть подавати позови до кримінальних або цивільних судів, коли скоєно певні злочини. Таким же чином асоціації споживачів можуть подавати позови проти осіб, які порушують права споживачів, наприклад, вводячи в оману рекламою. Такі асоціації можуть також приєднуватись до цивільних позовів, поданих споживачами за відсутності кримінального злочину. У всіх цих випадках асоціація може просити, щоб суд зобов'язав відповідача до певної поведінки, при цьому він може

вимагати лише номінального відшкодування шкоди. Дані позови не можуть використовуватись для відшкодування шкоди, завданої групі осіб.

За французьким законодавством організації, що звертаються з представницькими позовами, не можуть публічно запрошувати постраждалих осіб до судового провадження за груповим позовом. Тільки ті особи, які є членами асоціації, є учасниками групового позову [9].

Все вищевикладене свідчить про існування широкого інтересу до інституту групових (представницьких) позовів в країнах Європейського Союзу. В Європі бачать їх переваги в тих галузях, де правосуддя недоступне за умови звернення до суду з індивідуальним позовом.

Виходячи із загальної характеристики законодавства ЄС про представницькі позови, слід відзначити, що корпус-модель даних позовів має багато спільного з нещодавно введеними до законодавства України позовами про захист невизначеного кола споживачів (ст.26 Закону України «Про захист прав споживачів» [14]). Так, захист інтересів численної групи споживачів у країнах Європейського Союзу, здійснюваний асоціаціями споживачів, поряд з інститутом захисту невизначеного кола осіб в Україні стосується перш за все захисту публічно-правового інтересу. Діяльність асоціації споживачів, як правило, не спрямована на забезпечення судового захисту приватноправових інтересів постраждалих осіб. Задоволення позову про захист невизначеного кола споживачів тягне за собою визнання дій продавців, виробників протиправними по відношенню до невизначеного кола споживачів та припинення таких дій.

З урахуванням положень Закону України «Про Загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу» вищевикладене свідчить про необхідність процесуальної регламентації позовів на захист невизначеного кола осіб на законодавчому рівні з урахуванням вимог законодавства Європейського Союзу та закордонного досвіду розвитку інституту групових позовів.

18 березня 2004 р. прийнято новий Цивільний процесуальний кодекс України. При цьому маємо зазначити, те, що в ньому не міститься жодної норми, яка б регламентувала процесуальні особливості судового провадження у справах за позовами про захист прав та інтересів невизначеного кола осіб, а саме питання порушення в суді справи на захист прав та законних інтересів невизначеного кола осіб, специфіки доказів та доказування, судового розгляду даної категорії справ, а також змісту судового рішення та особливостей його виконання. Інші законодавчі акти України також не містять конкретних положень щодо особливостей судочинства у справах за позовами про захист прав та інтересів невизначеного кола осіб.

На нашу думку, з метою подолання вищенаведених прогалин у національному законодавстві є необхідним закріплення в нормах нового ЦПК України загальних положень щодо судочинства у справах за позовами про захист прав та інтересів невизначеного кола осіб та окремих положень про особливості судового провадження по даній категорії цивільних справ в низці законодавчих актів, в залежності від специфіки прав та інтересів, що

захищаються даними позовами (наприклад, в законах України «Про захист прав споживачів», «Про охорону навколишнього природного середовища», «Про рекламу» та інших).

Продовження процесу теоретичного дослідження групових позовів (зокрема позовів про захист прав та інтересів невизначеного кола осіб) і конкретизація понять, особливостей та окремих складників процесуальної конструкції позову буде мати позитивне значення не тільки в плані продовження подальших досліджень у даній сфері науки цивільного процесуального права, але й у галузі законотворчості й судового правозастосування при вирішенні цивільних спорів, як подальше розширення змісту принципу доступності судового захисту.

Список літератури: 1. Про Загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу: Закон України від 18.03.2004 р. №1929-IV // Урядовий кур'єр. 2004. №74. 2. Пучинский В.К. Гражданский процесс США. М., 1979. 3. Батаева Н.С. Судебная защита прав и интересов неопределенного круга лиц: Дис... канд. юрид. наук: 12.00.03. М., 1998. 4. Аболонин Г.О. Групповые иски. М., 2001. 5. Ярков В.В. Новые формы исковой защиты в гражданском процессе (групповые и косвенные иски) // Государство и право. 1999. № 9. 6. Колесов П.П. Групповые иски в США. М., 2004. 7. Лукашева М.Д. Проблемы исков в защиту интересов неопределенного круга лиц и групповых исков // <http://www.orc.ru/~legist/stat17.html> 8. Осокина Г.Л. Чьи права защищаются косвенными исками? // Российская юстиция. 1999. №10. 9. Laurel J. Harbour, Vivian W. Addam, Oliver Debouzi Representative Actions: Access to Justice? // http://library.lp.findlaw.com/articles/file/00352/008668/title/Subject/topic/Business%20Organizations_Associations/filename/businessorganizations_2_620#_ftn3 10. Directive 98/27 EC of the European Parliament and of the Council on injunctions for the protection of consumers' interests // Official Journal of the European Communities. L166. 11.6.98. 11. Commission communication concerning Article 4(3) of Directive 98/27/EC of the European Parliament and of the Council on injunctions for the protection of consumers' interests, concerning the entities qualified to bring an action under Article 2 of this Directive (2003/C 321/07) // Official Journal of the European Union. C321 – 31.12.2003. 12. Constitution of the Portuguese Republic (adopted on: 2 April 1976) // http://www.defre.unibe.ch/law/icl/po00000_.html. 13. Class Actions in Sweden // http://www.Mannheimerswartling.Se/download/msa_pdf/newsletterlitigationarbitrationapril2003.pdf 14. Про захист прав споживачів: Закон України від 12.05.91 р. № 1023- XII // Відомості Верховної Ради України. 1991. №30. Ст. 379 (з наступними змінами та доповненнями).

Надійшла до редколегії 04.05.05

Д.Г. Глушкова

СПІВІДНОШЕННЯ ПОНЯТЬ «СПЕЦІАЛІСТ» ТА «СУДОВИЙ ЕКСПЕРТ» ЗА НОВИМ ПРОЦЕСУАЛЬНИМ ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ

Сучасне законодавство України, в тому числі процесуальне, знаходиться у стані постійного реформування, про що свідчить велика кількість змін до основного джерела цивільного процесуального права – Цивільного процесуального кодексу України від 18 липня 1963 року. Зазначене становище в законотворчій практиці викликане об'єктивними причинами, а саме: по-